

ЕДИ· ИВОИКУЕЗЮКЛАЮДЬ·
ПНЕ· ТНЕ· ѿ· ма· Ч· ла· ѿ· ѿ·
Г· СКОИМЛОУ· Ч· П· КОМ· СЕ
У· СЛЮ· В· Е· КО· Ш· В· ЦЕ· ПО
Е· Д· Т· В· Л· К· С· Б· Ю· Д· У· ЖЕ
У· Д· Р· Н· Е· КО· У· М· Н· С· Н· К· РО
Ц· Н· Е· КО· ГО· Л· У· Е· Н· Е· В· А· Н· Е
А· Ж· Н· Т· Е· Ж· Е· Ш· У· Л· И· Т· В· П· Р· О
А· Д· Б· Т· К· О· К· И· П· А· С· Л· И· М· А
Н· А· С· Л· И· М· И· Ш· И· Х· В· А· Ш· И
Б· Н· Ю· Т· В· Ы· Н· П· Р· Е· Д· В
Л· И· К· И· Ж· Е· Н· Ц· Р· Е· К· Е· Д· О· М· И
О· Д· Б· Т· Е· М· Е· Н· Е· Р· А· Д· И· В· С· С·
Е· Д· Е· Н· Н· Е· И· М· Ъ· Н· Е· З· Ы· К· О
В· Е· Г· Д· А· Ж· Е· П· Р· Е· Д· А· Д· Е· Т· А
И· М· Е· П· Ц· Т· Е· С· Е· К· А· И· Г· О· М· И
Г· О· В· К· У· Г· Л· Е· Т· Е· Д· А· С· Т· В· О
В· А· М· · К· А· Т· Е· У· А· · У· Т· А· К

У· С· Л· Е· Н· У· К· Н· Ю· Т· В· Е·
Д· Е· Т· Е· М· Е· Н· А· В· И· Д· И· М·
С· Ъ· М· И· Н· А· С· Л· И· М· О· В·
Д· И· П· Р· О· Т· Р· А· П· Е· К· И· Д·
В· Н· Ц· А· С· И· С· Е· Н· А· К· Ю· Д· В·
В· Т· О· Т· Н· Е· ѿ· ма· С·
Е· Г· С· К· О· И· М· Л· О· У· Ч· И· Т·
И· Н· У· Т· О· Ж· Е· Б· О· П· О· К· Р· В·
Н· О· Е· С· Т· В· Е· Ж· Е· Н· Е· Ш· И·
Т· В· С· Е· Н· И· Т· А· Е· Н· О· Е· Ж· Е
О· Р· К· Е· Д· Е· Н· О· Б· Ю· Д· Е· Т· В·
Г· Л· О· В· А· М· · В· Ъ· Т· М· Е· Р·
Т· Е· О· У· Б· О· В· Ъ· С· В· Е· Т· Е· Н· О
Б· Ъ· У· С· Л· Ы· Ш· И· Т· Е· П· Р· О
В· Е· Д· И· Т· Е· В· Ъ· К· Р· О· В· Е· Х· А·
М· Е· У· С· О· Н· Т· Е· С· Е· Ш· О· У· Е· Н·
Ю· Ш· И· Х· Ъ· Т· Е· Л· О· А· Д· И· В· Е· Н·
Е· Ю· Ш· И· У· К· Е· Н· Т· И· С· А·

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	9
<i>Ана А. Плотњикова</i> Лила и олалија у српском језику и културним дијалектима.....	11
<i>LILA AND OLALIJA IN SERBIAN LANGUAGE AND CULTURAL DIALECTS</i>	
<i>Марија С. Јефтимијевић Михајловић</i> Имагинација пламена и пламен имагинације (Ватра као поетски принцип – српска поезија XX века).....	25
<i>IMAGINATION OF FLAME AND FLAME OF IMAGINATION (FIRE AS A POETIC PRINCIPLE – SERBIAN POETRY OF THE 20TH CENTURY)</i>	
<i>Миливој Б. Алановић</i> Структурни израз предиката ‘ратовати’.....	49
<i>GRAMMATICAL FORMS OF THE SEMANTIC PREDICATE ‘RATOVATI’</i>	
<i>Радмило Н. Маројевић</i> Ватра и њени одбљесци у поетској композицији Његошевој (<i>зрака, луча, искра, зубља</i>).....	71
<i>FIRE AND ITS REFLECTIONS IN NJEGOS’S POETIC COMPOSITION</i>	
<i>Данијела С. Станић</i> Ватра и њена метафора као језичко-стилска одлика у стваралаштву Растка Петровића.....	103
<i>FIRE AND ITS METAPHORS AS A LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURE IN THE WORK OF RASTKO PETROVIC</i>	
<i>Горан Б. Милашин</i> Глаголски префикс <i>по-</i> као средство изражавања атенуативности у савременом српском језику.....	121
<i>THE VERBAL PREFIX PO- AS A MEANS OF EXPRESSING ATTENUATIVE MEANING IN THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE</i>	
<i>Маша Љ. Петровић</i> Прикривена интермедијалност: музички елементи у роману <i>Соната за лошег човека</i> Александра Гаталице.....	147
<i>CONCEALED INTERMEDIALITY: MUSICAL ELEMENTS IN NOVEL SONATA FOR A BAD MAN BY ALEKSANDAR GATALICA</i>	

Милан Б. Громовић

- Богородица као ходатајница и песничка
антонимија – Павић и Венцловић..... 165
*THE VIRGIN AS A VIRGIN INTERCESSOR AND POETIC
ANTONYMY – PAVIĆ AND VENCLOVIĆ*

Николина П. Хавран

- Огањ божанствене љубави и огањ гајене – о мотивима ватре и
светлости у химнографским портретима Светога Симеона и
Светога Саве 187
*THE FIRE OF DIVINE LOVE AND THE FIRE OF HELL – ON THE SYMBOLS OF FIRE AND
LIGHT IN THE HYMNOGRAPHIC PORTRAITS OF SAINT SIMEON AND SAINT
SAVA*

Александра Ј. Брајовић

- Кратког размишљење о праздници (1786) Јована Мушкатиновића
– једно непознато просветитељско-полемичко дело 215
*KRATKOE RAZMIŠLJENIJE O PRAZDNICI (1786) BY JOVAN MUŠKATIROVIĆ –
A RELATIVELY UNKNOWN POLEMICAL WORK FROM THE AGE OF
ENLIGHTENMENT*

Јасмина П. Кнежевић

- Трагом ватре... (Симболика ватре у збирци
приповедака *Принц ватре* Филипа Давида) 231
*ALONG THE PATH OF FIRE... (THE SYMBOLISM OF FIRE IN A SHORT STORY COLLECTION
ENTITLED PRINC VATRE (THE PRINCE OF FIRE) BY FILIP DAVID)*

Милица А. Кандић, Милица Б. Мојсиловић

- Ватра као стваралачки принцип у *Споредном небу* Васка Попе..... 253
FIRE AS A CREATIVE PRINCIPLE IN THE SECONDARY SKY BY VASKO POPA

Драгана С. Лисић

- Интертектуално читање романа *Пешчаник* Данила Киша
у контексту библијске књижевности 271
*AN INTERTEXTUAL ANALYSIS OF DANILO KIŠ'S NOVEL PEŠČANIK
IN THE CONTEXT OF BIBLICAL LITERATURE*

Магда Г. Миликић

- Културне и друштвене околности у којима
настаје *стварносна проза* 295
*CULTURAL AND SOCIAL CIRCUMSTANCES IN WHICH THE REALITY PROSE
(HARD-BOILED PROSE) WAS CREATED*

Милош Д. Михаиловић

- Ватра код Пекића: алхемијски преображаји
Симеона Газде и Думетријуса кир Ангелоса323
*FIRE IN PEKIĆ'S WORKS: ALCHEMICAL TRANSFORMATIONS OF
SIMEON GAZDA AND DUMETRIUS KIR ANGELOS*

Луна М. Градинићак

- Ватра у песништву Бранка Миљковића.....345
*ABOUT FIRE AS AN INTEGRATED ELEMENT OF POETIC CREATION
IN BRANKO MILJKOVIĆ'S POETRY*

Ана М. Мумовић

- Ватра као основни елеменат универзума (Прилог тумачењу
приповедачког опуса Ива Ћипика)361
*FIRE AS THE BASIC ELEMENT OF THE UNIVERSE (A CONTRIBUTION TO THE
INTERPRETATION OF IVO ĆIPIKO'S NARRATIVE OPUS)*

Биљана С. Солеша

- Симболика ватре у прози Боре Станковића.....377
THE SYMBOLISM OF FIRE IN BORA STANKOVIĆ'S PROSE

Гордана Р. Штасни

- Семантичко-деривационе специфичности
лексема *огањ* и *ватра*395
*SEMANTIC-DERIVATIONAL CHARACTERISTICS OF LEXEMES
FIRE (VATRA) AND INGLE (OGANJ)*

Милица Љ. Стојановић

- Деривационо гнездо лексеме *огањ*:
турбено-семантичка анализа419
DERIVATIONAL NEST OF LEXEME OGANJ: SEMANTIC-DERIVATIONAL ANALYSIS

Наташа М. Миланов

- О значењима лексема из семантичког поља *ватра* у
српском језику (на материјалу именица и глагола)..... 443
*THE MEANINGS OF LEXEMES IN THE SEMANTIC FIELD OF FIRE IN
THE SERBIAN LANGUAGE (BASED ON NOUNS AND VERBS)*

Марија Д. Вучковић

- Ватра у тајним занатлијским језицима – творба,
семантика и порекло номинација чији је денотат ватра.....465
FIRE IN SECRET LANGUAGES OF CRAFTSMEN

Јелена М. Павловић Јовановић

Концесивне клаузе у административно-правном
стилу српскога језика 19. века.....487

THE CONCESSIVE CLAUSE IN THE 19TH CENTURY SERBIAN LEGAL TEXTS

Милена П. Владић Јованов

Значење ватре у поезији Т. С. Елиота, Ивана В. Лалића,
Бранка Миљковића и В. Б. Јејтса: интертекстуални и
деконструкционистички приступ 513

THE MEANING OF FIRE IN THE POETRY OF T.S. ELIOT, IVAN V. LALIĆ, BRANKO

*MILJKOVIĆ, AND W.B. YEATS: AN INTERTEXTUAL AND DECONSTRUCTIONIST
APPROACH*

Aleksandra Z. Stojanović

Flames of Survival: A Study of The Burning Diary in Aleksandar Tišma's
The Use Of Man 541

ПЛАМЕН ПРЕЖИВЉАВАЊА: ПРОУЧАВАЊЕ СПАЉЕНОГ ДНЕВНИКА У РОМАНУ

УПОТРЕБА ЧОВЕКА АЛЕКСАНДРА ТИШМЕ

Јелена И. Маринков

Ватра у поезији Бранислава Петровића 555

FIRE IN THE POETRY OF BRANISLAV PETROVIĆ

Јована С. Анђелковић

Поетско-симболичка представа фланера и урбанитета
у поезији Новице Тадића 575

POETIC-SYMBOLIC REPRESENTATION OF FLANEUR AND URBANITY

IN THE POETRY OF NOVICA TADIĆ

Јелена З. Милић

Ватра и њен симболистички регистар у
Приповеткама једног каплара Бранислава Нушића..... 599

THE FIRE AND ITS SYMBOLIC REGISTER IN THE TALES OF A CORPORAL

BY BRANISLAV NUŠIĆ

Ана М. Мумовић¹

Институт за српску културу Приштина - Лепосавић

ВАТРА КАО ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТ УНИВЕРЗУМА

(Прилог тумачењу приповедачког опуса Ива Ђипика)²

*Свако умијеће и свако истраживање,
а слично и дјеловање и подухват,
теже неком добру.*

Аристотел

Апстракт: *Полиграф Иво Ђипико (1869–1923) писао је приповетке, цртице, песме у прози, ратне репортаже, драме и романи. Као добровољац у балканским ратовима забележио је победе српске војске против Турака приликом ослобађања Косова и сведочио о повлачењу српске државе и народа преко Албаније, Грчке и назад, преко Капије слободе, до ослобођења отаџбине.*

У најзначајнијем делу приповедачког и романсијерског опуса, између осталих тема и мотива, превасходно је одсликао живот родне Далмације и малог човека. Ј. Дучић је зато нашао да су три главна његова тематска и мотивска одређења била „море, жена и гладовање“.

У раду ћемо показати колико је присутан мотив ватре, која је један од основних елемената универзума (упоредо са водом, земљом и ваздухом). На примерима приповетке „Ватра“ и мемоарско-документарне прозе „Пламичци“ показаћемо шта симболика ватре и огњишта значи малим људима и јунацима уметничког света Ива Ђипика.

Ључне речи: Иво Ђипико, ватра, реализам, приповедачки поступак, мемоарско-документарна проза, уметнички свет.

¹ djordj_ana@yahoo.com

² Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС бр. 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

Пристап. Једна од најважнијих тековина људске културе јесте ватра, јер је омогућила развој цивилизације и човеково настањивање и опстанак у најхладнијим деловима планете. Од најстаријих времена, ватра је за човека представљала велику опасност и он ју је, у немогућности да објасни многе природне појаве, сматрао за натприродну силу. О њеном постанку и моћи, кроз историју, створио је многе митове и легенде. „Ватра је у митовима, предањима и сновима симбол процеса индивидуализације, унутрашњег одрастања личности које представља тегобан пут ка божанском у властитој личности, ка архетипском Ја – средишту“ (Требеџанин 1990: 438).

Ватра је, такође, била важан елемент у многим филозофским школама. У неким културама сматрана је основним елементом настанка света и универзума, укључујући грчку, индијску и кинеску филозофију. Концепт основних елемената потиче од предсократских филозофа који су припадали тзв. јонској школи. Емпедокле је био први филозоф који је пописао сва четири елемента и назвао их „коренима“. Аристотел је, такође, заједно са водом, земљом и ваздухом, ватру, на пример, сматрао једним од четири основна елемента који су били повезани са четири основна својства материје: ватра са топлином, вода са влажношћу, земља са хладноћом и сувоћом, а ваздух са топлотом и влажношћу.

По том филозофском учењу и тумачењу универзума, живота и људског опстанка није могло бити одсуством било ког од ових елемената. У том смислу, тачно је и запажање чувеног српског етнолога Симе Тројановића да је ватра „најважнији симбол и душа цивилизације“ (1990: 12). Откако је човек, ослобађајући се праисконског страха од ње, укротио ватру, може се говорити о почетку културе. У научним речницима, који обједињују општа знања и садржаје појмова, поводом овог појма налазимо да „дивљи праљуди без ватре, о којима квазинауке причају приче, не постоје“ (*Rečnik književnih termina* 2004: 417).

Када говоримо о књижевним делима, симболика ватре је врло слојевита и сложена. Она може бити симбол снаге, уништавања или велике опасности. Начин на који се употреби одређује да ли ће бити опасна или корисна. Такође, ватра је симбол очишћења и обнове, нарочито у религиозној и духовној књижевности. У симболичком значењу користи

се као средство за ослобађање од греха, патње и бола, и као начин да се зачне нови живот. Тако у *Божанственој комедији* Дантеа Алигијерија (1265–1321) ватра представља чишћење душе, док је у *Зову дивљине* Џека Лондона (1876–1916) симбол снаге и издржљивости.

Такође, ватра је и симбол страсти и љубави, посебно у књижевности епохе, правца, стила и школе романтизма. За смер наших истраживања илустративна су, међу бројним другим, два примера. У драми *Ромео и Јулија* Вилијама Шекспира (1564–1616) ватра је симбол страсти и љубави, док је у *Гордост и предрасудама* Џејн Остин (1775–1871) метафора ватре коришћена за приказивање напетости међу главним ликовима.

У сазнајном смислу поступак открива Гетеов принцип који Фаусту саопштава Мефистофел:

*Поплаве, буре, земљотреси ватре, –
Шта ли све не покретах да се сатре
То Ништо, овај свет жилаво-живи,
Али не могу да му дохакају:
Ништавилу он грубо се противи* (Gete 2016: 59).

Укратко, мотив ватре је широко коришћен у књижевности као симбол моћи, уништавања, очишћења, обнове, страсти и љубави и може бити кључан у разумевању уметности уопште, а у књижевности различитих тема и сложених уметничких ликова.

Приповедачки поступак Ива Ђипика. Иво Ђипико, истакнути приповедач из Далмације, италијанског порекла, оставио је знатан књижевно-приповедачки опус, сачињен од два романа: *За крухом* (1904) и *Пауци* (1909), и пет збирки приповедака: *Приморске душе* (1899), *Са јадранских обала* (1900), *Са острва* (1903), *Крај мора* (1913) и *Прелуб* (1914). Аутор је и две драме: *На граници* (1910) и *Воља народа* (1911), као и више књига мемоарске и ратне прозе: *Утисци из рата 1912* (1914), *На помолу* (1916), *Из ратних дана 1912–1917.* (1917), *Пут кући* (1918) и *Из солунских борби* (1919). Из оваквог опуса да се закључити да је Ђипико најизразитији социјални писац српског реализма и уједно песник природе, мора и љубави, који даје модерну књижевну интерпретацију древног мита о вечном враћању изворима и сан о изгубљеном и изнова нађеном рају, доминантно кроз слику родне Далмације и њене природе.

„Његово дело је заиста настало на том митском сећању на вечно враћање изворима живота, на сну о изгубљеном и поново пронађеном рају који је само могућ у новооткривеним лепотама увек и једино моћне природе“ (Živković 2019: 381).

Два најистакнутија и, може се рећи, најзначајнија реалистичка приповедача, која су дала реалну слику родне Далмације, јесу С. Матавуљ и И. Ђипико. Нова генерација писаца, којој припадају и два сликара Далмације, Матавуљ и Ђипико, изнедрила је и нови правац, такозвану модерну, „у којој су посебан значај имали форма, израз и склад“ (Živković 2019: 379). У српској књижевности су се јавили готово у исто време, и заједничко им је оно регионално, типично за књижевност с почетка XX века, као и „сфера утицаја стране књижевности“ (Gligorić 1951: XXXIII). Служили су се обама изворима српског језика, и ијекавицом и екавицом. У младости су упознали свет фратара у сјемеништима и стекли изразит презир према том и таквом свету. Били су разочарани верским догмама, а још више црквеним људима који су их проповедали, па су у својој приповедачкој уметности „раскринкавали лажну религиозност и многе девијације у животу црквених представника“ (Jevtić 2017: 392). Ђипико није писао под непосредним утицајем свог земљака С. Матавуља, али му је по низу књижевних обележја веома близак. Најизразитије их везује наклоност према простом свету и величање природне снаге коју откривају у малом и обичном човеку. Тако у Ђипиковом роману *Пауци* налазимо социјални мотив „који је потка Матавуљеве приповетке ‘Пилипенда’“ (Jovanović 2022: 233). Двојици писаца из Далмације није промакла ни најмања ситница из тешког живота човека који се бори за голи опстанак и своју хришћанску веру, којој прети царска и унијатска. Ђипико, више него Матавуљ, остаје веран сликар Приморја и Загорја, два географски и културно различита подручја. Ђипико је у српску књижевност унео нови географски простор, који је постао и део трајног наслеђа и идентитета српског народа. Исидора Секулић то је назвала „културним патриотизмом“, који овако објашњава:

...има код малих народа ова појава. Врло жив патриотизам, територијални и историјски, и врло млитав патриотизам културни. Знание и скривене снаге својих река и планина и градова, својих

сељака и интелигенције, мали народ више осећа кроз историју него кроз уметност (Sekulić 1977: 414).

Иво Ђипико више је веровао у природу него што је веровао у људе и зато је и дао тако уверљиве слике и описе далматинских и загорских предела, мора, сељака, печалбара, рибара. За разлику од њега, Матавуљ је „идући од књижевне периферије ка центру, од Шибеника ка Београду, што је суштинска резулганта развоја српског реализма, ако се он посматра историјски и географски“ (Ђорђевић 2011: 24) у приповедачки свет унео „велики живи свет“ до тада скривен у сељаку, а следећи идеју Јакова Игњатовића и осећајући колики је и какав је тај свет. Захваљујући том животном путу, Матавуљ слика „различите средине, друштвене, културне, дијалекатске, етничке и верске, што се очитује у тематици, ликовима, амбијенту и језику и стилу, и на тај начин је, у извесној мери, превазилазио регионалну и социјалну ограниченост која одликује српски реализам“ (Ђорђевић 2011: 24). За разлику од *мајстора приповедања*, како Матавуља именује Андрић, Ђипико је много више остао веран завичајном регионализму. Јован Скерлић ће записати „Матавуљ је више уметник, Ђипико је више човек“ (1964: 17).

Приповетка „Ватра“. После приступа у којем смо скицирали појам ватре у филозофији и уметности, и назнака стилског поступка Ђипиковог, приступамо анализи приповетке „Ватра“, која је, као и већи део његовог опуса, прича о малом човеку из Далмације, прогнаном из родитељске куће зато што му се родило „незаконито дете“ – прича о трагичном јунаку који ће се, кад „нешто заштеди“ (Ћипико 2021: 6), преселити у Америку. Ђипико уноси у српску књижевност и „динарски тип нашег човека, који најчешће страда распет између своје бујне снаге и поноса, с једне, и тешке економске и егзистенцијалне кризе и поробљивачких сила, са друге стране“ (Јевгић 2017: 397). Пре него што напусти завичај, потребно је да преживи зиму на кршевитом острву, односно оном убогом шкољу и о сунчевом зраку као ватри, о којем је певао А. Шантић именујући исти простор:

*Прохладни пада мрак
Врх хриди црне
Трне
Задњи румени зрак.*

Ђипико јасним реалистичким и симболичким поступком слика драму и судбину Николе, убогог тежака и сиромаша, који се, потиштен, „дигао из кревета, дахом гријао озебле прсте, и гледао у хладно огњиште на којем од јуче не гори ватра: - нестало му дрва па не може да се огреје, огњем разговара, ни топлим јелом заложити“ (Ћипико 2021: 6).³

У наведеном примеру можемо сагледати готово сва теоријска значења ватре о којима смо говорили у уводу, односно ватру као основни симбол универзума. Кућа без ватре је хладна, огњиште нема своју примарну функцију, а Николин живот је свакако угрожен. Не могавши да се огреје и најде, он лута селом и два пута долази пред убогу колибицу на осами у којој му бораве жена и дете. У психолошкој равни, убога колиба на осами или, како би Андрић рекао, потенцирајући проблем самоће, кућа на осами, то је повод да Ђипиков јунак евоцира свет прошлости и сећа се како су њега и Марију, док су служили у кући госпође Лауре, зближили управо „ватра и вино“. У најдубљем слоју приче, и појам вино, осим везе са интимним осећањима, упућује на неку врсту ватре. Дакле, поново имамо знак ватре и вина који симболизују страст и пожуду, управо онако као појам ватре објашњавају речници о којима смо говорили.

За наше комплексно осветљавање теме наводимо још једно Ђипиково стилско поетско чвориште које показује колико је ватра значајан елемент и састојак његове поетике. Размотримо следеће слике и идеје:

У дворишту вјетар утрне дјевојци свијећу. Никола, осокољен мраком, огрли је руком око врата. Марија дрхће; не миче се с мјеста... Тако за час стоје, ништа не говоре, а дрхте од неисказане сласти... па најпосље загрљени приђоше равно топлоте огњишту. Дјевојка у његовом наручју смири се, слуша његова страсна обећања... А ватра се трне, и дрхтавих сјенка помало с њих нестаје (Ћипико 2021: 8).

Стилски пример, дакле, илуструје све оно о чему смо већ говорили: ватру као елемент света, ватру као састојак осећања, ватру као зрак о којем је на шкољу певао Шантић, ватру која се пали и гаси, како су установили грчки филозофи.

³ Видети студију Тихомира Петровића *Сироти Срби*, која исцрпно осветљава овај феномен у српској књижевности, посебно доминантан у реализму.

У реалистичком наративном поступку и структури приче видљиво је да се уз ватру и огњиште распламсала Николина и Маријина љубав. Трајала је док село није почело да прича о Маријином греху и док их побожна газдарица није отпустила из службе. Девојка је изнајмила кућицу и живела у „ишчекивању и нади“, а младић је лутао по селу, док му је у „души зима, празно“. Горан Максимовић указује и на феномен еротског у Ђипиковом делу, а препознаје га као „моменат покретања животне енергије која буди заспала чула и рационалну свијест“ (2022: 9). Самим тим, еротско код Ђипика не приказује се само као пожуда и страст „већ и као својеврсно преиспитивање бића у трагању за смислом живота, за сопственим идентитетом, те за суштином људског постојања уопште“ (Maksimović 2022: 9).

У поетичкој равни пак јасно је да је и за унутрашњи или душевни мир и срећу потребна топлина, односно ватра, и по томе се Ђипикова уметност из реализма прелива и у модерну или интегрални реализам андрићевских вредности. Пред нама је стилски поступак који не треба објашњавати, јер се на његовом крају налази ватра као круна, онако како се част налази у круни морала.

Беспослени Никола, свестан да је све чега се дохвати руком хладно, „и косир и мотика и кревет и сламњача и онај истрошени покривач који га слабо греје“, закључује да „кућа без ватре гроб је живима“ (Ćipiko 2021: 10), а он жели да живи, сања о путу у Америку и бољој будућности и зато прижељкује „да угледа живи светли пламен“ (2021: 10). У Маријиној кући има светлости и гори ватра, а она са дететом у наручју стоји

над огњем... Пламен, на махове, јаче понесе и, у одбљеску, захваћа јој једну страну образа и жарко га освијетли – а сјене около ње живо трепере... Слуша: Пјевуши. – Сигурно успављује дијете. Стресе се: - Мора да је код ње топло – и рука се сама диже и отвори врата (2021: 10).

Омамљен ватром и топлотом, он се одважио и отворио врата. Када га је Марија погледала, Никола осети да њен поглед продире у живот и „греје као ватра“ (2021: 10). Усплахирен, осетивши сву топлину дома, Никола готово за себе рече: „Наше чедо!“ и „примаче се ватри“ (2021: 11). Овде појам ватре читамо у различитим значењима, баш како се среће у многим словенским језицима (пламен, огњиште, варница, светлост).

И Марија почиње да дрхти и да преклиње:

– Не мучи ме, не мучи, Никола! – И, назвавши га именом, све њене патње потонуше у дубину; сласт, милина прође је животом и осјети над собом, као и раније, његову младост, вољу, снагу, пламен...

На шта јунак одговара:

– Не бој се, Марија! Нисам дошао на невиру... Овим ти се огњем кунем! (2021: 11).

Никола се куне ватром, која се често појављује у заклетвама, у којима је сачувано „управо оно древно, митско-религијско схватање ватре“ (Требјеџанин 1990: 408). У тој краткој језичкој и језгровитој форми, народ се „као на јемца истине позива превасходно на оно што му је најдрагоценије и најсветије (Бог, образ, душа, деца, срећа итд.)“ (Требјеџанин 1990: 409). У заклетвама се код Срба ватра појављује на два начина, у различитим улогама, и као светиња и као велика несрећа, која има моћ да уништи оног који се криво куне. И у том смислу опозитне су заклетве „Ватре ми“ и „Дабогда у ватри горео“.

И Ђипиков јунак Никола, када се куне Марији, над ватром, има на уму да крива заклетва може да му уништи ионако јадан и бедан живот. Значај заклетве и Марија је озбиљно схватила:

Посједоше уз ватру. Пламен их освјетљује, пјевуши и грије, а ватрене сјене живо и весело око њих трепере... И док је напољу све сиво, мртво, празно, Никола, огријан, раздраган, обгрливши Марију, вели:

– Зажелио сам се ватре и тебе... Жено моја! (2021: 11–12).

Станко Кораћ сматра да су у финалној реченици приповетке садржане све појединости Николиног живота, који зависи од ватре и жене. Све је као у некој прастарој причи која је везана за Прометеја и Ероса, „у којој први краде ватру, а други жену. Прометей је херој који се побунио против богова и украо ватру, Ерос је најстарији међу боговима“ (Когац 1987: 149). О обојици су испричане многе легенде и митови који су битни за човекову културу и опстанак, баш као и ватра и жена.

Приповетка „Ватра“, по оцени Миљка Јовановића, само је „прелудиј овећој приповеци – ‘Прељуб’“ (Јовановић 1980: 244). Идеју да је жена стуб породице и да она одржава ватру, која симболизује дом, Ђипико је продубио у „Прељубу“, где слика замршен однос између жене, мужа и љубавника. Приповетка се завршава помињањем ватре поред које се треба огрејати и одморити.

Ајмо! – претрже мисли Илија. Студено је, наложићеш добру ватру, огрејаћемо се и одморити заједно. Ајмо; - ноћ је! (Ћипико 1914: 26).

Љубав за Ђипика представља насушну потребу човекову, а ватра, као симбол дома, и жена која је одржава, честа су тема нашег приповедача. Анализа приповетке показује да је ватра сложен Ђипиков знак и знамен у структури приповедања. У најдубљем смислу може се разумети и као истина, примерено изреци која упућује на спремност јунака да стави руку у ватру кад тврди да је нешто истинито.

Мемоарско-документарна проза. Књижевни рад Ђипиков је од 1912. године, кад прелази у Србију и одваја се од мора и Далмације, углавном сачињен од документарне прозе, која, по оцени критике, није дала знатан уметнички допринос српској књижевности, али има знатну друштвено-политичку вредност и представља значајно сведочанство о ратовима Србије против Турске, Бугарске, Аустроугарске и Немачке.

Ђипико је као ратни репортер у балканским ратовима и приликом ослобађања Косова сведочио о повлачењу српске државе и народа преко Албаније, Грчке и назад, преко Капије слободе,⁴ до ослобођења отаџбине. Када се те 1912. године нашао на Косову, које га је опчинило својом лепотом и историјским знаменитостима, „лоборник српске националне идеје“ (Јеврић 2017: 393) посведочиће у запису „На Косову“, како је и зашто постао Србин:

„Ту сам, дакле, на том светом храму мога детињства! Присећао сам се. Био сам у семинару, у трећем разреду гимназије. Бејах националан и почех да сумњам о верским истинама. Из те душевне

⁴Није случајно *Капија слободе* наслов једног дела романа чувене *Српске трилогије* Стевана Јаковљевића, који описује умирање и васкрс Србије и српске војске у Првом светском рату.

и телесне потиштености избави ме мој професор, католички поп, сада покојни Јаков Групковић, Србин каквога се ни Косово не би постидело. Даваше ми да кришом читам Шапчанина, Миљевића и народне песме са Косова... Колико чежње, светлости, дивљења!... И Косово поможе. Занесох се и постадох Србином.“ (Ћипико 2020: 44)

У својим репортажама и цртицама, као сведок балканских ратова⁵ и Првог светског рата,⁶ када се, како је сам говорио, „занео“ и „постави Србином“, Ћипико је дао велики број успешних и реалистичких слика о српским војницима и њиховим јуначким борбама, у којима је много пута употребљена слика или идеја ватре, са значењем пуцњаве. Тако у репортажи „На Кумановском бојишту“ бележи:

Свиће! По узвишицама... назиру се турски положаји... Одједном као побеснели вулкан, српска артиљерија рига *убојиту ватру* (курзив А. М.), прождире, ломи, гони. (Ћипико 2021а: 17)

Када бисмо мотив ватре тумачили у метафоричком значењу као ватру која представља оружје од кога се гине или којим се ослобађа од непријатеља, готово у свакој Ћипиковој цртици нашли бисмо барем један пример.

За наше тумачење значајан је и дирљиви запис „Пламичци“, који доноси слику чиче Радована, који погинулим синовима, уместо свећа, за покој душе, пали дрвене цепчице од луча. Старца је вест о смрти најстаријег сина Младена затекла у рову. Погинуо је у зору, пре сванућа, од непријатељске гранате која „скрши крстоносну јелу под којом се одмарао и жива га разнесе“ (Ћипико 2021а: 187). Средњи син је погинуо у Турском рату, а „најмлађи Живан, регрут из 1906. године, удави се, по причању његових преживелих другова, у повлачењу преко Албаније, при газу неверне реке“ (Ћипико 2021а: 187). Остаде Радован сам, стар и измучен ратовима, са затртим огњиштем у снегом завејаној планини:

⁵ О балканским бојиштима сведочи шест Ћипикових записа: „Као олуја“, „Први рањеници“, „У возу“, „На Кумановском бојишту“, „У Скопљу“ и „На Косову“.

⁶ Сведочења из времена Првог светског рата су обимнија и објављена су у три књиге: *На помолу* (1916), *Из ратних дана 1912–1917* (1917) и *Из солунских борби* (1919). У ове три књиге имамо текстове који се често понављају или се исти текстови јављају под другим насловом.

Родио се у планинском селу, ту живео и децу изродио. Жена му је рано умрла. Најмлађе дете, оно што се у Албанији у неверној реци удавило, тек је било проходило. По други пут није се женио, да деца не осете на себи бес туђе жене. (Ћипико 2021а: 188)

Суморног и запуштеног лица, зараслог у браду, чича Радован, услед недостатка воштаних свећа, вади луч из борова и у заклонима убада у земљу и пали импровизоване свеће. Удише дим „чији га мирис на благословени тамјан подсећа“ (Ћипико 2021а: 188). Присећа се свог страдалног живота и тројице синова, које је сам, рано оставши без жене, у планини подизао. Најстрашније је било зими, када је по целу ноћ бдио над децом и ложио.

А њих тројица један до другог спавали су под пространим вуненим покривачем. Загрејана вуна мирисала је, а по детињим главама весело су играле плаветне пламенове сенке. Света, домаћа, благословена ватро: Шта би без ње? (Ћипико 2021а: 189)

У наведеном примеру поново налазимо да убоги сељак има свест о значају ватре, као елементу који омогућава живот. „Ватра више није научни предмет“ (Ваšлар 2019: 8), она је више од тога.

На крају упућујемо и на значај ватре на огњишту, која, по веровањима, није обична ватра, већ „чиста, чедна и божанска“ (Требјеџанин 1990: 433) и посебан је, тј. ритуалан начин на који се одржава. Тако је и у старој српској кући огњиште увек на централном месту, што говори о његовој митско-религијској важности. Огњиште је и место друштвеног живота породице и „превасходно *свето* место, стожер целокупног религијског живота српске породичне заједнице“ (Требјеџанин 1990: 433).

Да је огњиште свето место показују многи обредни обичаји за њега везани. Народ и стоку приводи ватри, верујући у њену магијску моћ. Стилски пример за то налазимо у роману *Пауци*. Ђипико не ублажава примитивизам сељака о којима пише, као ни њихове горштакче мане, па описује село под Свилајом из којег су Смиљанићи и у којем се није знало ни за кревет, а камоли за прозор на кући, а често је стока била важнија него болесно чељаде. Вишезначна је његова реалистичка слика: „Нико лежи уз ватру, под кабаницом. Над њим стоји јунац. Нешто је болешљив, жао га Илији, јер га је већ хватао у плут, па га је привео ка ватри“ (Ћипико 1951: 221).

Илија зна да ватра има магијску моћ и деловање, и да може да отклони болест, јер је у народу познато и прихваћено веровање да се за исцељивање, као најјаче магијско средство, користи „жива ватра“⁷.

И убоги чича Радован сећа се када је у планини нашао полусмрзнутог Живана, којег „при ватри поврати у живот“ (Ćiriko 2021a: 189), затим да је младенце, када је женио Младена, дочекала „загрејана кућа“ (Ćiriko 2021a: 189) и да су поседали поред распламсале ватре. Стојан је током зиме „при светлости лучених цепчица, самоук, научио (...) да чита и пише“ (Ćiriko 2021a: 189). Из наведених примера сагледава се култ ватре. И тако, док седи у каљавом рову, Радован непрестано пали борове цепчице и сећа се својих страдалих синова, којима их и намењује.

Најдирљивији, најјезгровитији и најдраматичнији тренутак исписан у причама из ратних дана јесте онај када се јунак, у свом већ помраченом уму, пита „Боже, виде ли деца са неба ове пламичке? Осећају ли њихов мирис?“ (Ćiriko 2021a: 190).

У овој слици огледа се сва патња човека који у пламичцима импровизованих свећа види страдале синове и са њима разговара. Њему више нико није потребан, јер му нико и не може помоћи. „Ено, ону цепчицу до себе, што бујно пламти и благо мирише, наменио је своме Живану. У њену пламичку гледа га, разговара са њиме: ‘Соколићу мој’“ (Ćiriko 2021a: 189).

Другу Светиславу, свом саборцу, који се чуди обреду који при сваком загишју у рову спроводи, чича Радован одговара: „Зар си заборавио да сам сва три сина изгубио?“ По мишљењу Миљка Јовановића, „непосредност и неусиљеност казивања основни су квалитети овога записа, који има све епске и лирске елементе потребне за импресивну књижевну минијатуру“ (1980: 326). Исти вредносни суд доноси и Станко Кораћ,

⁷ Сима Тројановић у својој студији опширно говори о живој ватри и обичајима који се на њу односе. Објашњава да настаје када се трљају два сува липова или нека друга шумска дрвета „док из њихових отпаднутих трошчица не искочи варница, која, када се раздува, упали спремно иверје и дрва“ (1990: 70). Жива ватра се најчешће *вади* или *избија* и свакако је, по веровању, лековита. Најчешће се вади када наиђе јак поморстоке, а у неким крајевима и црквеним празником. „Она никад није сама собом довољне снаге да лечи или да болест предупредује, него се њена сила испољава тек у друштву још других споредних, паралелних сила, као компонента, и тек заједничком удруженом спрегом постиже се смрт“ (Тројановић 1990: 70).

који каже да су „Пламичци“ засигурно „једна од најдирљивијих прича у српској књижевности, тако оригинална и тако људска сваком својом речју“ (1987: 198).

Анализа ватре као основног елемента универзума и као прилог тумачењу приповедачког опуса Ива Ђипика показује да је његов уметнички опус много сложенији и да превазилази домете класичног реализма. И то је био главни смисао нашег новог проблемског читања и осветљавања његове уметности. Заокружујемо га позивајући се на Николу Теслу, који је записао: „Ширење цивилизације може се упоредити са ватром: испрва је то слаба искра, затим је трептећа светлост, а потом моћан пламен, обдарен брзином и снагом.“ Таква ватра пулсира у структури приповетке и свим наведеним прозним и документарним фрагментима у Ђипиковом микрокосмосу.

Извори

1. Ђипико 1914: Иво Ђипико. *Прљуб*. Београд: Издавачка књижара Геце Кона.
2. Ђипико 1951: Иво Ђипико. *За крухом. Пауци*. Сабрана дела. Књ. 1. Београд: Просвета.
3. Ђипико 2020: Иво Ђипико. *Утисци из рата*. Београд: Portalibris.
4. Ђипико 2021: Иво Ђипико. *Ватра и друге приповетке*. Београд: Алма.
5. Ђипико 2021а: Иво Ђипико. *Из ратних дана 1912–1917, Из солунских борби*. Ниш: Талија издаваштво.

Литература

1. Bašlar, Gaston (2019), *Psichoanaliza vatre*. (Prevela sa francuskog Vesna Sakeljić). Čačak – Beograd: ALEF – Gradac K.
2. Gete, Johan Volfgang (2016), *Faust*. (Prevod Branimir Živojinović). Beograd: Nova knjiga plus; Podgorica: Nova knjiga.
3. Глигорић, Велибор (1951), „Иво Ђипико“. У: Иво Ђипико. *За крухом. Пауци*. Сабрана дела. Књ. 1. Београд: Просвета, стр. VII–LVI.
4. Ђорђевић, Ана (2011), *Вера у стварање: Верски мотиви у приповеткама Сима Матавуља*. Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић.

5. Живковић, Зоран (2019), *Медитерански светионик*. Матица српска, Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Нови Сад; Подгорица.
6. Јеврић, Милорад (2017), *Историја српске књижевности. Реализам II*. Косовска Митровица – Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – Бесједа.
7. Јовановић, Милјко (1980), *Иво Ћипико*. Ниш: Gradina.
8. Јовановић, Миљко (2022), „Иво Ћипико – живот и књижевно дело“. *Иво Ћипико, Исак Самоковлија*. Десет векова српске књижевности. Књига 125. Издавачки центар Матице српске: Нови Сад.
9. Кораћ, Станко (1987), *Природно стање свијести у Ћипиковом дјелу*. Горњи Милановац: Дечије новине.
10. Максимовић, Горан (2022), „Еротско у дјелу Ива Ћипика“. *Иво Ћипико, Исак Самоковлија*. Десет векова српске књижевности. Књига 125. Издавачки центар Матице српске: Нови Сад.
11. Секулић, Исидора (1977), *Из домаћих књижевности I*. Сабрана дела. Књ. 4. Београд: „Вук Караџић“.
12. Скерлић, Јован (1964), *Писци и књиге V*. Београд: Просвета.
13. Тројановић, Сима (1990), *Ватра у обичајима и животу српског народа*. Београд: Просвета.
14. *Речник књижевних термина* (2004), Београд: Плато.
15. Требјешанин, Жарко (1990), „Култ и симболика ватре у митологији и религији Срба“. У: Сима Тројановић. *Ватра у обичајима и животу српског народа*. Београд: Просвета, стр. 405–441.

Ana M. Mumovic

Institute for Serbian Culture – Pristina, Leposavić

FIRE AS THE BASIC ELEMENT OF THE UNIVERSE (A CONTRIBUTION TO THE INTERPRETATION OF IVO ĆIPIKO'S NARRATIVE OPUS)

Summary

The polygrapher Ivo Ćipiko (1869–1923) wrote short stories, prose poems, war reports, plays, and novels. As a volunteer in the Balkan Wars, he recorded the victories of the Serbian

army against the Turks during the liberation of Kosovo and witnessed the retreat of the Serbian state and people through Albania, Greece and back through the Freedom Gate until the liberation of the homeland.

In the most significant part of his story-telling and novelist's oeuvre he, among other themes and motifs, primarily depicted the life of his native Dalmatia and common people.

In the paper, we show how present the motif of fire is, which, as stated in the dictionary of Slavic mythology, is one of the basic elements of the universe (along with water, earth and air). Using a short story entitled 'Vatra' and a piece of memoir-documentary prose entitled 'Plamičci', we will show what the symbolism of fire and hearth means to ordinary people and heroes of the artistic world of Ivo Ćipiko.

In both stylistic examples, we find almost all the theoretical and symbolic meanings of the term fire. Fire is an element of the world, fire is also an ingredient of feelings, fire is also air that ignites and extinguishes, as established by the Greek philosophers. We also show its significant magical effects, as well as symbolism, when uncle Radovan lights candles for his lost sons.

► **Keywords:** Ivo Ćipiko, fire, realism, storytelling process, memoir-documentary prose, artistic world.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

811.163.41'37(082)

821.163.41.09(082)

PHILOLOGIA Serbica. Год. 4, бр. 4, Значај и значење ватре у српском језику, књижевности и култури : зборник научних радова / [главни уредник публикације Сања Мацура]. - Бања Лука : Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, 2024 (Источна Илица : Принт Шоп). - 620 стр. : илустр. ; 24 см. - (Philologia Serbica, ISSN 2744-1709) (Научни скупови Филолошког факултета. Зборник научних радова ; год. 4 ; бр. 4)

Кор. насл. - "Овај зборник садржи научне радове који су представљени на конференцији Philologia Serbica. Значај и значење ватре у српском језику, књижевности и култури, одржаној на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци 28. марта 2023. године." --> колофон. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-99955-58-94-9

COBISS.RS-ID 140001793